

müslüman olunca Hz. Peygamber kendisine Âkil adını verdi. Âkil ve kardeşleri Dârülerkam'da Hz. Peygamber'e ilk biat edenlerdendir. Âkil ilk hicret edenler arasında yer aldı ve Hz. Peygamber onu ensardan Mübeşşir b. Abdülmünzir ile, başka bir rivayete göre ise Müezzir b. Ziyâd ile kardeş yaptı (bk. MUÂHÂT). Bedir Savaşı'na katılan Âkil, bu savaşta Mâlik b. Zühayr el-Cüsemî tarafından şehid edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 260; II, 477, 684, 707; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 388; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 243; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 160, 161; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 116; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübelâ*², I, 185-186; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, II, 247.

AHMET ÖNKAL

AKIL HASTALIĞI

(bk. CÜNÖN).

ÂKİLE

(العاقلة)

Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğu.

Kelimenin kökünde "bağlamak, engellemek; anlamak" mânaları vardır. Diyetle **akl** (çoğulu ukûl) veya **ma'küle** (çoğulu meâkil), ödemede bulunacak kimselere de **âkile** denmesi, diyet olarak verilen devalerin mağdurun veya velilerinin avlusuna getirilip "bağlanması" yahut diyetin ödenmesiyle diğer tarafın intikam almasına "engel olunması" gibi mülâhazalara dayandırılmaktadır.

İslâm ceza hukukunun özellikle sosyolojik gelişimi bakımından önemli bir müessesesi olan âkilenin kökleri Araplar'ın eski kabile dayanışmasına kadar uzanır. Bununla birlikte bu müessesenin İslâm'da hukukî bir hüviyet ve meşrûluk kazanması bizzat Hz. Peygamber'in tatbikatına dayanır (bk. İbn Mâce, "Diyât", 15; Nesâî, "Kasâme", 37). Âkilenin meşrûluğu bütün fıkıh mezheplerince kabul edilmiştir. Yalnız Mu'tezile'den Ebû Bekir el-Esam ile Hâricî çevreleri, Kur'an'da muhtelif âyetlerde ifadesini bulan (bk. Fâtır 35/18; el-En'âm 6/164; Fussilet 41/46) cezaların şahsiliği prensibiyle bağdaşmadığını ileri sürerek buna karşı çıkmışlardır. Bu mezheplere göre Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki umumi hükmü, ilgili hadislerle tahsis edil-

miştir. Ayrıca Hanefî hukukçular, âkilenin bu sorumluluğunun asıl suçlunun yükünü hafifletme mahiyetinde bir intikal olduğunu belirtmişlerdir. Bunun temelinde, bir taraftan İslâm'a göre mâsum bir kanın heder edilemeyeceği, diğer taraftan da suç işleme kastı bulunmayan kimsenin bir bakıma mâzûr olduğu ve dolayısıyla ağır bir cezaya mâruz bırakılmaması gerektiği şeklinde düşünceler yatmaktadır. Buna karşılık, âkilenin sorumluluğunu, onun aynı sosyal grubun bir ferdi olarak suçluyu kontrol hususundaki kusur ve ilgisizliğine bağlayanların bakış tarzı pek sağlam ve isabetli görünmemektedir.

İslâm öncesi Arap kabileleri arasındaki uygulamada, suçta kasıt unsuru bulunup bulunmadığına bakılmadığı gibi, âkile kavramı yakın akrabalar yanında bütün kabile fertlerine teşmil edilmişti. İslâm hukuku bu müesseseyi kabul ederken bazı sınırlayıcı esaslar getirerek yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Başta müessesenin hukukî fonksiyonu, kasıt bulunmayan (hataen) veya kasıt benzeri (şibh-i amd) öldürme ve yaralama halleriyle sınırlandırıldı. Bu tahdit Kur'an'ın (bk. el-Bakara 2/178-179; en-Nisâ 4/92) kasıtlı öldürme ile hataen öldürme arasında yaptığı ayırma dayanmaktadır. Burada işaret edilmesi gereken bir husus da İmam Şâfiî dışındaki hukukçuların çocuk ve delinin kasıtlı fiilini, irade noksanlığı sebebiyle kasıtsız fiille eş tutmuş olmalarıdır. Diğer bir sınırlandırma da suçun sabit olmasıyla ilgilidir. Suçun delille değil de itirafa sabit olması halinde âkilenin diyeti ödeme mükellefiyeti yoktur. Bunun gibi, diyet ödemeye taraflar arasında varılan bir anlaşma (sulh) ile gidilmesi halinde de âkile bu ödemeye katılmaz. Bu son iki şartla, âkile üyeleri aleyhine söz konusu olabilecek her türlü gizli anlaşma yolu kapatılmıştır.

Hanefîler dışındaki mezhepler âkileyi, suçlunun baba tarafından erkek akrabası olan **asabe***'nin oluşturduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Bunda da yakın asabeden uzak asabeye doğru bir sıralama söz konusudur. Hanefîler ise erkek akrabayı tamamen âkilenin dışında tutmamakta ve onları yardımcı bir unsur olarak kabul etmektedir. Onlara göre suçlunun âkilesi öncelikle onun bağlı bulunduğu "divan ehli"dir. Bunlar, aynı ücret siciline kayıtlı askerî birlik mensuplarından oluşur. Diğer hukukçular Hz. Peygamber zamanındaki uygula-

mayı esas alarak geleneksel bakış açısına bağlı kalırken Hanefîler âkile kavramındaki bu ilgi çekici yenilik konusunda Hz. Ömer'in uygulamasını delil gösterirler. Ayrıca bu uygulamanın, temelde cezaî yardımlaşmanın esası olan geleneksel karşılıklı yardımlaşma fikrine dayandığını ileri sürerek görüşlerinin haklılığını ispata çalışırlar. Bu temel noktadan hareketle, Hanefî mezhebi içinde, belli bir bölgedeki aynı sanat ve meslek erbabı ile işçilerin de kendi aralarında âkilenin fonksiyonunu icra edebilecekleri şeklinde bir doktrin geliştirildiği görülmektedir. Hanefîler'in izinden gidilerek divanı belli bir dereceye kadar hesaba katma yolunda bir temayülün Mâlikîler arasında da bulunduğunu belirtmek gerekir.

Mezheplerin âkile konusundaki temel tavrı bu olmakla birlikte, İslâm'ın süratli yayılışı karşısında kabilelerin bölünmesi ve geniş coğrafi alanlara dağılması, müslüman hukukçuları, yaklaşımları farklı olsa da coğrafi mahiyette ve akrabalık derecesi hususunda bazı sınırlamalara ve yeni düzenlemelere sevk etmiştir. Bazı âlimler ayrı bölge ve şehirlerde yaşayanlar arasında âkileye iştirak olamayacağı hükmüne varırken, bazıları da yakın mesafedeki uzak akrabanın uzak mesafedeki yakın akrabaya tercih edilip edilmeyeceğini söz konusu etmişlerdir. İslâm'ın sosyal hayata meydana getirdiği değişiklikleri göz önüne alan diğer bazı fakihlerin de şehirli ve göçebeler arasında âkile birliğini reddettikleri görülmektedir.

Diğer taraftan bütün mezhepler kadın, çocuk, akıl hastası ve fakirleri âkile dışında tutarlar. Şâfiîler suçlunun **usûl*** ve **fürû***'unu da âkileye iştirak ettirmezler. Hanbelîler'in bu konuda müsbet ve menfi olmak üzere iki ayrı görüşü vardır. Suçlunun bizzat kendisine gince, Hanefîler'in dışındaki mezheplere göre suçlu âkilenin dışında kalarak diyet ödemeye katılmaz. Mâlikîler'den bazı fakihlerin de bu konuda Hanefîler'in görüşünü benimsediğini belirtmek gerekir.

Şâfiîler âkilenin ödemek zorunda olduğu diyetin miktarı konusunda belli bir ölçüye bağlı kalmazlar. Onlara göre işlenen cinayetin diyeti ister az ister çok olsun âkile tarafından ödenir. Mâlikî ve Hanbelîler âkilenin ancak bir tam diyetin üçte birinden fazla olan diyetleri ödemekle mükellef bulunduğu görüşündedirler. Hanefîler'in kabul ettiği en alt sınır ise tam diyetin yirmide biridir.

Diyet miktarı bu asgari sınırların altından kalan cinayetlerde diyet suçlu tarafından ödenir, âkile buna karışmaz. Âkilenin yokluğu veya diyeti ödemede yeterli olmaması halinde diyet beytûlmâlden ödenir. Beytûlmâlin bulunmadığı durumlarda ise diyeti suçlunun kendisi ödemek zorundadır. Burada, İslâm hukuk düşüncesinin ilgi çekici bir misali olarak, daha çok bu son husus üzerine fıkıh kitaplarında geçen teorik bir tartışmaya dikkati çekmek gerekir. Bu da âkilenin yüklendiği sorumluluğun baştan (ibtidâen) ve doğrudan doğruya bir özellik mi taşıdığı, yoksa suçludan hukukî bir transferin mi (intikal, tahammül) söz konusu olduğudur. Hanefîler'in görüşü açık olup ikinci teoriden yanadır. Diğer mezheplerde de, çok açık olmakla birlikte, cezanın evvelâ suçlu üzerine terettüp ettiği, ondan da âkileye intikal yoluyla geçtiği ve dolayısıyla âkilenin yüklendiği sorumluluğun bir hafifletme ve yardım mahiyetinde olduğu kanaatinin daha ağır bastığı anlaşılmaktadır.

Müslümanlar ile gayri müslimler arasında da âkile hükümlerinin uygulanmayacağı konusunda fıkıh âlimleri arasında görüş birliği mevcuttur. Ancak mezheplere göre bazı farklı şartlar söz konusu olmakla birlikte gayri müslimlerin kendi aralarında âkile geçerlidir.

Bütün mezhepler âkilenin diyeti bir defada peşin ödeme yerine, üç taksit halinde üç yılda ödeyeceği hususunda görüş birliği içindedirler. Zira bu konuda sahâbenin icmâi vardır. Ancak, taksitlerin başlangıç tarihi bazı fakihlere göre suçun işlendiği, bazılarına göre de mahkeme kararının verildiği tarihtir. Ödenecek diyetin âkile üyeleri arasında dağılımı konusunda ise mezhepler arasında fikir ayrılığı görülür. Hanefîler diyetin dağılımında üyeler arasında fark gözetilmemesinden yana olmakla birlikte, her şahsa üç veya dört dirhemden fazla yüklenemeyeceği şeklinde bir sınırlandırma getirmişlerdir. Hanbelî ve Malîkîler ödeme miktarını her üyenin maddî gücüne bağlı olarak hâkimin takdirine bırakmışlardır. Şâfiîler'e göre asgari bir pay söz konusu olup zenginler yarım dinar, orta halliler de dörtte bir dinar ödemekle mükelleftirler. Birinci dereceden âkilenin sayısı diyeti ödemeğe kâfi gelmezse ikinci dereceden âkileye başvurulur. Diyetin beytûlmâlden ödenmesi halinde, âlimlerin çoğunluğu bir defada ödenmesi gerektiği görüşündedir.

İmâmiyye Şîası'nın âkile konusundaki görüşleri de genel olarak, bazan biri bazan diğeriyle aynı çizgide olmak üzere, Ehl-i sünnet mezheplerinin görüşlerinden farklı değildir.

Âkile, burada anlatılan hususlardan bazı farklı yönleri bulunmakla birlikte, İslâm ceza hukukunun bir başka müessesesi olan *kasâme**'de de görülür.

İslâm ceza hukukunun karakteristik bir müessesesi olan âkile, İslâm'ın ilk zamanlarında temelde kabile yardımlaşmasına dayanırken, hemen ardından görülen hızlı İslâm yayılışına bağlı olarak değişen sosyal yapıya intibakı söz konusu olmuş, bunun üzerine teoride birtakım değişikliklere uğrayarak bir gelişme göstermiştir. Farklı yapılara sahip geniş İslâm coğrafyası göz önüne alınınca, İslâm tarihi boyunca bazı bölgelerde uygulanma imkânı bulunmadığı ve diyetin suçlunun kendisine ödettirildiği de görülmektedir. Bütün bunlar âkilenin teşriî hikmetine bir hâle getirmedigi gibi, âkilenin dayandığı hukukî mülâhaza ona her zaman uygulanabilir bir esneklik imkânı vermektedir. Uygulanma imkânı bulunduğu takdirde -ki değişen cemiyet şartları çerçevesinde İslâmî ilkelere ters düşmeyen birtakım sosyal sigorta ve yardımlaşma kurumları, sendikalar vb. kuruluşlar vasıtasıyla bu mümkündür- âkilenin karşılıklı yardımlaşma ve içtimâî zaruret bakımından öneminin inkâr edilemeyeceği açıktır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Diyât", 15; Nesâî, "Kasâme", 37; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 325; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 256; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-kübrâ), II, 377-378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 492, 504-506; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Bulak 1315-18, VIII, 402-415; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, Kahire 1958, IV, 80, 95-99; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, VII, 91-97; Bilmen, *Kamus*, III, 56-61; Cevad Ali, *el-Mufaşşal*, V, 595-598; İvaz Muhammed İvaz, "Nazariyyetü'l-âkile fi'l-fıkhi'l-İslâmî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XX/2, İslâmâbâd 1985, s. 22-61; Th: W. Juynboll, "Âkile", *İA*, I, 248-249; R. Brunschwig, "Âkila", *EI** (İng.), I, 337-340.

HAMZA AKTAN

AKINCI

Osmanlı
hafif süvari birliklerinden biri.

Temelinin Osman Gazi zamanında Köse Mihal tarafından atıldığı rivayet edilmektedir. Orhan Bey zamanında dâimî piyade ve süvari askerlerinin teşkiline

kadar hep bunlar kullanılmış, Osmanlı uç beyliğinin kısa sürede bir devlet haline gelmesi de bunlar sayesinde gerçekleşmiştir. Akıncılığın bir ocak şeklinde kurulmasında ise Evrenos Bey'in (ö. 1417) büyük emeği geçmiştir. I. Murad devrinde Yeniçeri Ocağı kurulunca akıncıların görevleri sadece sınır boylarına inhisar etmiştir.

Akıncılar sürekli ordu birliklerine mensup değillerdi; bunlar Rumeli'de serhad boylarına yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, zaman zaman düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, onlara maaş vermez, teçhizat ve silâh sağlamazdı. Akıncılar silâhlarını kendileri temin ederler ve düşmandan aldıkları ganimetle geçinirlerdi. Buna karşılık devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı. Akıncı olabilmeyen bazı şartları vardı. Bunlar güçlü ve genç yiğitlerden seçilirdi. Her bir akıncı aday imam veya köy kethüdâsını veya dürüst birini kefil göstermek mecburiyetinde idi. Düzenli bir şekilde tutulan akıncı defterlerinden bir nüshası ilgili serhad kadılığında, diğeri merkezde saklanırdı. Bu defterlere akıncıların isim ve eşkâlinde başka, baba adları, mahalle ve köyleri de yazılırdı.

Akıncı beyini devlet tayin ederdi. Bu önemli kumandanlık uzun süre Mihal, Evrenos, Turhan ve Malkoçoğlu gibi meşhur akıncı ailelerinde kalmış, âdeta babadan oğula intikal etmiştir. Akıncılar Turhanlı, Mihallı, Malkoçoğlu akıncıları gibi mensup oldukları kumandanların adlarıyla anılırlardı. Türkler'in Rumeli'ye ilk geçişlerinde hazır bulunan Evrenos Bey'e bağlı olanlar Arnavutluk'ta, Turhanoğulları Mora'da, Mihaloğulları Sofya'da, Malkoçoğulları ise Silistre dolaylarında bulunurlardı.

Akıncı kanununa göre her on akıncıya onbaşı, yüz akıncıya subaşı, bin kişiye ise binbaşı kumanda ederdi. Akıncıların sayısı devletin gücüne göre azalıp çoğalmıştır (meselâ XVI. yüzyıl sonlarında sayısı 40.000 kişi kadardı). Savaşlarda başanlı akıncılara devletçe **dirlik*** tahsis edilmeye başlanınca akıncıların **timar***'lı kısmı da ortaya çıkmış oldu. Küçük rütbeli akıncı zabıtlarına **toyca** veya **taviçe** denirdi. Bunlar barış zamanında akıncıların çeribaşısı, seferde ise alay beyleriydi. Akıncılar barış zamanlarında kendi işleriyle meşgul olurlar, bu arada başta binicilik olmak üzere yüzme, sarp yerleri aşma ve at üstünde her türlü si-